

ASZIMMETRIKUS
KOMMUNIKÁCIÓ

–

ASZIMMETRIKUS
VISZONYOK

Szerkesztették:

Dombi Judit – Farkas Judit – Gúti Erika

2018

Nagy Krisztina – Timár János
Televele Médiapedagógiai Műhely Egyesület
Budapest

A kritikai médiaműveltség fejlesztése ¹

Mottó:

„Ha a médiaszabályozás lehetetlennek tűnik, gyakran kerül elő a médiaműveltség, mint megfelelő válasz - varázslatos csodaszer – minden médiavonatkozású társadalmi bajra, pszichés betegségre” (David Buckingham)

1. Bevezetés

Az indító gondolatot David Buckinghamtól kölcsönöztük, aki egy nemrégiben megjelent írásában fogalmazta meg, hogy a médiaoktatás ugyan szükséges eleme annak a megoldáscsomagnak, amellyel az álhírek ellen küzdhetünk, de önmagában nem ad megnyugtató megoldást a nyilvánosság torzulását felidéző dezinformációs jelenségekre. A tanulmány arra keresi a választ, hogy

¹ A tanulmány „Az internetes forgalomirányító szolgáltatások szabályozási kérdései” című, 116551 számú OTKA-kutatás keretében készült

milyen lehetőségeket kínál az álhírekkel szembeni harcban a médiaoktatás, illetve milyen korlátokkal, nehézségekkel kell számolni. Milyen tartalmi és módszertani alapokra építhetünk, milyen elemekből áll össze az álhírekkel szembeni felvértezést célzó oktatás. Ezek a megfontolások nagyrészt azokra a tapasztalatokra épülnek, amelyeket az elmúlt évben a Televele Médiapedagógiai Műhelyben a kritikai médiaműveltség fejlesztését célzó Drón névre hallgató tananyagcsomag elkészítése és megvalósítása során szereztünk. A leírás a tananyagcsomagnál vett elemek segítségével igyekszik illusztrálni az álhírekkel szembeni felvértezés napi, iskolai környezetben megvalósítható gyakorlatát.

2. Médiapedagógia

A médiapedagógia a pszichológia, szociológia, pedagógia, médiakutatás, médiaelmélet metszetében álló gyorsan fejlődő új tudományterület, amely a médiával összefüggésben megjelenő nevelési kérdésekkel, problémákkal foglalkozik. Alapvető célkitűzése a médiakompetencia, a médiaműveltség fejlesztése. A médiakompetencia olyan készségek és ismeretek összességét jelenti, amely a tudatos, kritikai szemlélettel rendelkező, aktív mediabe fogadást és használatot biztosítja. A médiapedagógia segíti a döntéseiért felelősséget vállalni tudó személyiség kialakulását.

A médiapedagógiai foglalkozások kooperatív tanulási technikára, csoportmunkára épülnek. Tevékenység-központú munkáról van szó, a diákok saját aktivitásuk és a másokkal való együttműködés során élményszerűen szerzik meg az új készségeket, tudatosítják az ismereteket. Ezek egyaránt szolgálják a személyiség fejlődését, a társakkal való együttműködést, a társas kompetenciák fejlődését. A gyerekek komplex ismereteket szereznek a világról, önmagukról és másokról.

A foglalkozásokon a diákok digitális eszközöket is használnak, a feladatok egy része ezeken alapul, a foglalkozás médiapedagógiai céljai ezen eszközök használatával valósulhatnak meg.

3. Álhírek

3.1. Álhírek új dimenzióban

Az álhírek terjedése egy összetett társadalmi jelenség, értelmezhető úgy is, mint a média és a politika aktuális tendenciáinak egyfajta tünetjelensége. Mivel most nem önmagában az álhírjelenségről beszélünk, hanem a médiaoktatás lehetőségeiről, ezért a gondolat részletes kibontása helyett kiindulópontnak tekintjük azt az állítást, hogy az álhírek mennyiségének növekedése, a nyilvánosság működésének, a média és a nyilvánosság viszonyának

átalakulását jelző tényező. Az álhírek, a hamis információk terjedése nem új dolog – a nyilvános kommunikációban mindig is jelen volt –, ugyanakkor a jelenség a digitális technológia által átalakított információs- és médiakörnyezetben új dimenzióba került. A szűken médiavonatkozású okok közül csak néhányat említve: a digitális technológia által kínált számtalan kommunikációs csatorna lehetőséget biztosít a felhasználók számára a tartalom előállításába és a terjesztésbe való bekapcsolódásra. Ezzel párhuzamosan a tartalomkínálat és a médiahasználati szokások gyökeres átalakulása figyelhető meg: a tömegmédiák hegemoniájának megtörése, a közösségi média térhódítása, valamint a felhasználók aktív részvétele a médiakínálat alakításában. Mindez a nyilvánosság struktúrájának és működésének megváltozásával jár. A kínálati oldalon csökken a hagyományos újságírás, a szerkesztőségi munka jelentősége, ami a nyilvános információáramlás korábbi kapuőr struktúrájának megbomlását eredményezi. A nyilvánosságban számtalan információ jelenik meg a hagyományos információszűrési mechanizmusokat megkerülve, az álhírek terjedésének a tömegmédiák szűrési tevékenysége kevésbé állít korlátokat. Az új dimenzióba kerülésnek technikai, infrastrukturális okai is vannak: az infokommunikációs környezet rendkívül gyors terjedési lehetőséget kínál a hálózati kommunikációban megjelenő információ számára, és ez igaz az álhírekre is. A technológia

mellett a digitális médiakörnyezet piaci működése is hozzájárul az álhírek gyors terjedéséhez. Ebben az új információs környezetben olyan új szolgáltatások és szolgáltatók jelentek meg és váltak meghatározó szereplővé, mint a keresőszolgáltatások (pl. Google), vagy a közösségi médiaplatformok (pl. Facebook, Twitter). E szolgáltatások működését meghatározó üzleti modellek a kattintékony, szenzációhajhász tartalmak terjedésének kedveznek, mivel hirdetési bevételt generálnak az ilyen tartalmakat kínáló felhasználóknak. A meghatározó internetes forgalomirányító szolgáltatások működése tehát kedvez az álhírek terjedésének. A felvázolt, jól érzékelhetően összetett médiakontextus az álhírjelenség komplexitását jelzi, ami a médiaoktatás felől is komplex megközelítést igényel. Az álhírek jelensége rávilágít arra, hogy az az infokommunikációs környezet, amelyben élünk, egy, a korábbiakhoz képest magasabb szintű kritikai tudatosságot igényel.

3.2. Mi tekinthető áhírnék?

Az áhírekkel szembeni felvértezés koncepcionális keretének megrajzolása során megkerülhetetlen az álhír fogalmának tisztázása. A fogalom megadása azonban korántsem olyan egyszerű, a fogalom sokféle értelmezésben van jelen a közgondolkodásban.

Az álhír fogalma ma még tudományosan alig kimunkált, nem tekinthető tudományos szakszónak, sokkal inkább közéleti és médiadiskurzusok relativizálható fogalma (Aczél 2017).

A sok közül kiválasztott, itt bemutatott kategóriarendszer, amely a gyanús vagy álhírgyártó honlapok típusainak leírására szolgál, jól jelzi az álhír témájának sokféleségét, azt, hogy a jelenség vizsgálata során a közlésnek számos típusa alakítható ki, és ezek mind alakítják, torzítják, aszimmetrikussá tehetik a kommunikációt. Melissa Zimdars (2016) által kialakított tipológia alapján megkülönböztethető: 1) a hamis hír; 2) a satíra; 3) a szélsőséges elfogultságot tükröző dezinformáció; 4) az összeesküvés-elméletek; 5) a pletyka; 6) az elnyomó államok hírei; 7) az áltudományos információk; 8) a gyűlölködő hírek; 9) a kattintékony túlzások (alapjaiban igaz, de túlzóan táltalt információ); 10) a politikailag elfogult hírek; 11) a további ellenőrzést, megerősítést kívánó híradás; 12) a megbízható, hiteles hír(ek), információ(k).

A lista műfaji sokfélesége is azt jelzi, hogy az álhírekkel szembeni felvértezés, az információ megfelelő szűréséhez szükséges ismeretek és kompetenciák fejlesztése komplex, sokféle médiaszöveg típust érintő fejlesztési keretet igényel.

Ha mégis ragaszkodunk egy kézzelfogható fogalom meghatározáshoz, úgy egy nemrégiben megjelent tanulmány szerzői, All-

cott és Gentzkow által használt definíciót tekinthetünk kiindulópontnak. A szerzőpáros szerint az álhír „olyan hír, amely szándékait tekintve és igazolhatóan hamis, és amely olvasóit félrevezetheti” (Allcott–Gentzkow, 2017: 213).

3.3. Befogadás – szűrés

Az álhírek manipulatív tartalmak, céljuk a befogadó megtévesztése, „tisztességtelen” befolyásolása. A manipulatív tartalom hatása azonban nem független a közlés befogadásának körülményeitől, a befogadó ismereteitől, érzelmi viszonyulásától, a közlővel való azonosulásától. A megtévesztő kommunikációnak éppen úgy aktív részese a befogadó, mint a közlő. Buller–Burgoon (2004) ugyan ezt a személyközi megtévesztés elméleti közegébe állította, de az online kommunikáció közösségi kontextusa, interaktív jellege megengedi, hogy a gondolatot az álhírek online terjedésére is alkalmazzuk (l. Aczél 2017: 14). A befogadó nagyobb valószínűséggel képes felismerni a megtévesztő szándékot, ha az érintett témáról rendelkezik ismeretekkel, és megfelelő kritikai-dekódoló képessége van. Egy példával illusztrálva: azt a hírt, hogy az Irma hurrikán 6-os erősséggel söpört végig a térségen, aminek eredményeként cápákat emelt ki az óceán vizéből, rögtön gyanakodva fogadjuk, ha tisztában vagyunk azzal, hogy a hurrikánok erősségének mérésére jelenleg ötfokú skála használatos.

A befogadói oldal vizsgálata arra az eredményre vezet, hogy az álhírek terjedése és azok hatása nem pusztán a kibocsátótól függ, hanem a befogadó oldalán meglévő vagy éppen hiányzó ismeretek, képességek függvénye is, azaz a befogadói oldal fejlesztése részben megoldást adhat a jelenségre.

4. A kritikai műveltség fejlesztése

4.1. Koncepcionális keret – fejlesztési területek

A kritikai műveltség fejlesztése komplex megközelítést kíván, többféle fejlesztési terület, témakör azonosítható ezen a fejlesztési térképen.

Az első elem a médiaműveltség személyiségspecifikus rétegéhez kapcsolódik, a James Potter (2004) amerikai médiatanár és médiakutató által használt személyes locus körébe sorolható. Potter ennek részeként azonosítja, hogy tisztában legyünk a médiahasználatunk céljával, és megfelelő hajtóerővel rendelkezünk a céloknak megfelelő, tehát tudatos használatra. Az álhírekkel szembeni felvértezésnek ebből következően szerves része a több forrásból való tájékozódás igényének kialakítása. Ami a hír- és információfogyasztás alakítását, attitűdformálását jelenti.

Második terület a hírműveltség (news literacy) fejlesztése. Ebben a körben a hírműfajhoz kapcsolódó alapvető ismereteket kell

elsajátítania a diákoknak, illetve azt, hogyan működik egy hírgyár, melyek a minőségi újságírás minimális szakmai sztenderdjei.

A harmadik elem a kritikai befogadás, az információ szűréséhez kapcsolódó kompetenciák fejlesztése. Ezek a kompetenciák biztosítják a különböző források megítélésének, összehasonlításának lehetőségét, hogy képesek legyünk az online tartalom külső jellemzői, felépítése, tartalma alapján elemezni egy-egy forrást: azonosítsuk a tartalom forrását, a szerzőjének nézőpontját és a közlés motivációját. Mindezen ismeretek és kompetenciák képessé teszik a diákokat, hogy hatékonyabban tudják megítélni a tartalom és információ hitelességét, megbízhatóságát.

A negyedik pillér a digitális média működése, infrastrukturális háttere, illetve az internetes információáramlást befolyásoló mechanizmusok és jelenségek témaköre. Az álhírekkel szembeni felvértezés elemeként a tananyag része többek között az algoritmusalapú, személyre szabott információáramlás mechanizmusának megtanítása. Az olyan internetes forgalomirányító szolgáltatások, mint a keresőszolgáltatások vagy a közösségi médiaplatformok működése mesterséges intelligenciára, algoritmusokra épül. Az algoritmusok befolyásolják az információáramlást a felhasználók korábbi online tevékenységei alapján, a róluk kialakított felhasználói profil alapján kínálnak információt a felhasználóknak. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a keresőmotor korábbi

online tevékenységeink alapján állítja össze egy keresés során a találati listát, vagy egy közösségi médiaplatform a korábbi lájkolási, követési szokásaink alapján jelenít meg információt az üzenőfalunkon. A személyre szabott információáramlás következménye az információs szűrőbuborék jelensége (Pariser, 2011), amely azt eredményezi, hogy korábbi egyéni preferenciáink alapján szűrt információs folyamattal találkozunk ezeknek az internetes szolgáltatásoknak a használata során. A személyre szabott információfolyamban korántsem jelenik meg az adott témakörrel összefüggésben az összes releváns információ, csak annak egy szűk szelete. Az a szelete, amely igazodik a korábbi online tevékenységeink alapján – az algoritmusok által – kialakított személyes profilhoz.

Az álhírek gyors online terjedése mögött üzleti, működésbeli okok is húzódnak. Az internetes forgalomirányító szolgáltatások üzleti modellje ugyanis támogatja az álhírek terjedését azzal, hogy a kattintásérzékeny, a szenzációhajhász tartalmak gyors, széles terjedését segíti, a lájkvadász, megosztásvadász oldalak számára nyereséges üzletet kínál. A digitális médiapiac működése, a nagy forgalomirányító szolgáltatások üzleti modelljei, illetve azok a jelenségek, amelyek mindezekkel összefüggésben alakítják az információáramlást, a kritikai médiaműveltség fejlesztését célzó csomag részei.

A fejlesztés a középiskolás korosztály körében egy további, ötödik elemmel egészül ki, amely az álhír jelenség történeti kontextusának megismerését, különböző formáinak rendszerezett elhelyezését, a jelenség lélektani, társadalomlélektani okainak megértését célozza.

4.2. Dilemmák, nehézségek

A fejlesztési területek mellett érdemes számba venni az álhírekkel szembeni felvértezés oktatási környezetben való elhelyezésének nehézségeit, buktatóit is.

A kritikai médiaműveltség fejlesztésének hatékonyságát mindenképpen befolyásolja, hogy az adott oktatási rendszerben milyen a kritikai gondolkodás fejlesztésének a kultúrája. Mivel az álhírekkel való felvértezés a kritikai gondolkodás fejlesztésébe ágyazódik, fontos hangsúlyozni, hogy hatékony megvalósítás csak hosszútávú pedagógiai program keretében képzelhető el.

Nehézséget jelent, hogy a fejlesztés részeként attitűdformálásra is szükség van, ami időigényes folyamat, és speciális pedagógiai megközelítést, eszközöket igényel. A kritikai médiaműveltség személyiségspecifikus elemeinek kialakítása hosszabb folyamat eredménye, és átfogó, jól felépített pedagógiai program keretében képzelhető el.

A szűrési kompetenciák, az információ ellenőrzéséhez kapcsolódó ismeretek, képességek fejlesztése, nem teljesen igazodik a médiaoktatás hagyományos keretébe. A médiaoktatás jellemzően a dolgok, jelenségek mediareprezentációjával foglalkozik, és nem magával a dolgokkal, jelenségekkel. Márpedig a tényellenőrzés (fact-checking) tanításának részeként számos olyan ismeret, tudás, tudományterület szóba kerülhet, amely kibővíti a médiaoktatás körében megjelenő tananyagot. A tényellenőrzés folyamatában sokszor olyan tudást kell átadni, megbeszélni, ami hagyományosan más tárgyak, mint például a biológia, földrajz, fizika órák témája. Erre a témakörbővülésre fel kell készülni a tényellenőrzés tanítása során.

Az álhírekkel szembeni felvértezést célzó fejlesztés során fontos figyelembe venni azt a szempontot, hogy az információk hitelességével kapcsolatos kétségek megfogalmazása általános elbizonytalanodáshoz vezethet. Alááshatja a médiával szembeni bizalmat, erősítheti a nihilizmust, márpedig az ilyen általános bizalomvesztés az összeesküvés elméletek melegágya: amit mindenképpen el kell kerülni.

Megnehezíti a kritikai médiaműveltség fejlesztésének intézményesítését, ha a médiakörnyezet nem kínál megfelelő tartalmakat, például nincsenek az adott nyelven elérhető professzió-

nális tényellenőrző források. Az olyan oldalak mint például a snopes.com, nemcsak a fejlesztéshez szükséges tananyaggyártást segítheti, hanem ahhoz is hozzájárulnak, hogy a fact-checking, és annak fontossága a közbeszéd szerves részévé váljon, illetve hogy a mindennapi médiahasználat során forrásokat kínáljon a tényellenőrzés napi rutinjához. Magyarországon ma egy olyan független oldal működik, amely fact-checking tartalmat kínál: ez az urbanlegends.hu oldal.

5. A Drón program

5.1. A Televele Médiapedagógiai Egyesület oktatási csomagja

A Televele Médiapedagógiai Egyesület által kidolgozott oktatási csomag a felső tagozatos és középiskolás diákok kritikai médiaműveltségének fejlesztését célozza. A Drón programban megfogalmazott fejlesztési célok, a program tematikai térképe tükrözi a kritikai médiaműveltség körében korábban megfogalmazott területeket. A következőkben a programban szereplő néhány feladaton keresztül mutatjuk be a kritikai médiaműveltség fejlesztésének gyakorlatát, módszertani megközelítését.

5.1.1. A harkály hátán utazó menyét

Elsőként nézzük a tényellenőrzés gyakorlatába bevezető foglalkozás elemét! A gyakorlat megjelenik mind a felsősöknek, mind a középiskolásoknak szóló csomagban, más-más hír feldolgozása mellett.

A foglalkozás elején hat izgalmasnak, meglepőnek tűnő fotót vetítünk a gyerekeknek: három olyat, amelyik manipulált (megrendezett helyzetet rögzít vagy technikai beavatkozással hozták létre); és három olyat, amelyik valós történést rögzít. A gyerekek – külön beszélgetés, vita nélkül – szavaznak a képek valódiságáról, a pedagógus a szavazások végén közli a tényt a képről. Ez a szavazás vezeti be a gyerekeket a foglalkozásba, jelezve, hogy nem könnyű eligazodni még a hitelesnek tűnő képrögzítések esetén sem.

A harkály hátán utazó menyétről szóló hír a felsős diákok csomagjában szerepel (lásd 1. kép).

A hírben szereplő fotó 2015-ben egy Twitter bejegyzésben jelent meg azzal a rövid szöveges üzenettel, hogy a madár végül megmenekült. A fotón egy repülő harkályt látunk, aminek a hátán egy menyét utazik. A fotó először a közösségi médiafelületeken terjedt, de később bekerült a mainstream médiába is, Magyarországon többek között megjelent az RTL Klub hírműsorában is.

A gyakorlat célja a tényellenőrzés szempontjainak, műveletének megismerése, egy-egy információ hitelességének megítéléséhez

szükséges alapvető kérdések megfogalmazása. A diákok arra keresik a választ, vajon a hír igaz, azaz valóban megtörtént-e a képen látható jelenet, vagy pusztán egy képmanipulációval van dolgunk.

1. kép

Először közös beszélgetést kezdeményezünk a kivetített képről. (Mit látsz a képen? Milyen állatok ezek? Mi történik az állatokkal? Hol történik? Milyen évszak van?) Ezután elhangzik a fő kérdés: Szerintetek valódi vagy manipulált-e a kép? A gyerekek szavaznak. Ez a szavazás különbözik a korábbiaktól, hiszen itt már beszélgetés előzi meg a döntést, már néhány elsődleges vizsgálati

szemponton végig mennek közösen. Már itt is kiderül, hogy nem olyan egyszerű a kép valós tartalmát felfejteni, ki ezt, ki azt gondol, képzel a képen ábrázolt történésről.

Az ezt követő kiscsoportos feldolgozásban – még mindig valódi nyomozás nélkül – a képhez kapcsolódó szabad asszociációs gyakorlatként a csoportok címet adnak a képnek és néhány szóval leírják a történetét, azaz saját tartalommal töltik meg a látottakat. A foglalkozásokon született címek jól jelzik a lehetséges értelmezés sokféleségét: „Furcsa repülés; Új típusú utasszállító; Itt repül a kismenyét”, illetve a születő történetek is ezt illusztrálják: „A menyétet barátja, a harkály, elvitte egy kis sétarepülésre. A menyét nem tud nagyot ugrani, ezért viteti magát egyik fáról a másikra a harkálllyal. A menyét is szárnyakat szeretne, de sajnos nincs neki. A harkály menyétet visz vacsorára gyerekeinek, a kis harkályoknak.”

A tényleges gyakorlat során a diákok kiscsoportokban nyomoznak, a rendelkezésükre bocsájtott forrásokat dolgozzák fel, mérlegelnek, és hoznak döntést a kép hitelességéről. A négy különböző szempontot feldolgozó kiscsoport más-más információs csomagot kap, különböző szövegeket, szakértői megszólalásokat, képeket, videókat dolgoznak fel.

Az egyik csoport az állatok élőhelye, testi adottságai alapján keres választ arra, hogy egyáltalán megtörténhet-e a képen látott

jelenet. (Mekkora állat a menyét? Milyen nagy és hány kiló? Elbírhata-e egy harkály? Mekkora madár a zöld küllő? Milyen nagy? Elfér-e a hátán egy menyét? Azonos helyeken élnek? Mit esznek, hogyan táplálkoznak?)

Egy másik kiscsoport az állatok életmódját, táplálékszerzési szokásait vizsgálja. (A kép Angliában készült, előfordul ott mindkét állat? Hol talál élelmet a zöld küllő? Mivel táplálkozik a menyét? Hogyan vadászik a menyét? Megtámad-e nagyobb állatot a menyét? Hogyan tud védekezni egy madár támadás estén? Hogyan kerülhetett a menyét a zöld küllő hátára? Mennyire tipikus egy ilyen helyzet?)

Külön csoport foglalkozik a fénykép hitelességével. (Készült-e más kép is a helyszínen? Mit mond a fotók hitelességéről a fotós szakértő? Mire alapozza az állítását? Ki a fotós szakértő? Honnan ért ehhez a témához? Az RTL Híradóban szereplő szakértő kiscsoda, honnan ért hozzá?)

És külön csoport próbálja megismerni, ellenőrizni a fotó forrását, alkotóját, az üzenet közzétevőjét. (Létező személy készítette a képet? Honnan tudjuk? Hogyan nézhetünk utána? Van-e a személynek saját FB profilja? Van-e más ellenőrizhető internetes jelenléte? Milyen a „digitális lábnyoma” a szereplőknek?)

A diákok a gyakorlat során megismerkednek a több szempontú elemzés jelentőségével, technikájával, végigvizsik egy – kétségesnek tűnő – közlés valódiságának elemzési fázisait. Először minden kiscsoport döntést hoz a saját témakörében, aztán pedig a teljes osztály mérlegeli az összes megvizsgált szempontot, és ez alapján születik meg az osztály közös döntése a kép valódiságáról.

Az első és második csoport nyomozása azért bír különös jelentőséggel, mert ha ők negatív eredményre jutnának, az kizárná a kép valódiságát. A harmadik és negyedik csoport nyomozása ennél „puhább”, de legalább ilyen fontos eredményhez vezet, valójában a történés médiareprezentációjáról szól: azt segít eldönteni, hogy a természettudományos lehetőséget a valóságban megtörténtnek, hitelesnek tekintjük-e.

A gyakorlatban használt kép valóságos, a létező fotós valóban egy megtörtént eseményt örökített meg a fényképen.

A hír megbízhatóságáról, hitelességéről szóló döntés után a tanár beszélgetést kezdeményez a tényellenőrző oldalakról, bemutat néhány ilyen oldalt a diákoknak. A beszélgetés célja annak felmutatása, hogy az álhírek terjedése a kor információs környezetének jellemzője, az információ hitelessége megítélésének problémája nem egyedi, nem a diákok személyes korlátainak eredménye, hanem „világjelenség”. A hírellelőrzés professzionálisan is

végezhető, és a tényellenőrző oldalak tájékoztató pontokat kínálnak az internetes információfogyasztás során. A beszélgetés során bemutatásra kerül, hogyan dolgozták fel a tényellenőrző oldalak a foglalkozáson „megdolgozott” képet, történetét.

5.1.2. Digitális önkifejezés – Mémek

Kifejezetten szórakoztató, ugyanakkor rendkívül fontos pedagógiai feladatot lát el a képhez kapcsolódó mémek elemzése, majd a saját mémek készítése. Először a neten fellelt mémekből mutatunk egy válogatást (lásd 2.–3. kép).

A mém készítésének kettős szerepe van: egyrészt lehetőséget nyújt a gyerekek által is kedvelt médiaüzenet típus jellegzetességeinek, funkciójának, működési módjának bemutatására, feldolgozására. (Azon túl, hogy vicces, hogyan segít megismerni a valóságot: a mém túloz, lehetetlent mutat, jellemző rá az irónia, az ellentétbe átfordítás, az ismert és új tartalom összekapcsolása.) Másrészt a gyakorlat lehetőséget nyújt saját médiaüzenetek elkészítésére, amely a részvételi kompetenciák fejlesztési területéhez kapcsolható.

2.–3. kép

A gyerekek ma már nemcsak befogadói a médiakörnyezetnek, hanem különböző szinteken ugyan, de aktív közlők is. A közlés jelentőségének, felelősségének életszerű, mások által is kontrollált megismerése kiemelt pedagógia feladat. A gyakorlat során, miután a diákok megismerkednek a Mematik mém készítő applikáció használatával, saját mémeket készítenek a menyétes kép és más képek felhasználásával (lásd 4.–5. kép).

4.–5. kép

5.1.3. Digitális média működése – az Algoritmus

A tanulmányban utolsóként bemutatott gyakorlat egy kártya- és szerepjáték, amely a középiskolásoknak szánt csomagban az algoritmusalapú információáramlás működését, az információs szűrőbuborék jelenségét mutatja be, ismerteti meg a diákokkal. A gyakorlathoz öt kiscsoport alakul: négy kiscsoport egy, a szerepkártyán bemutatott karakter bőrébe bújjik, az ötödik kiscsoport játssza az Algoritmust. A csoportok húznak a felkínált csomagok közül, amely egyben kijelöli a csoportok által betöltött szerepet is. A szerepkár-

tyák leírják az adott karakter életstílusát, érdeklődési körét, az információfogyasztási szokásait, tudatosságát. A csapatok a karakter jellemzői alapján kiválasztanak a posztkártyacsomagból négy posztot, amelyeket megítélésük szerint a karakter „posztolna”. Az Algoritmus-csapat feladata, hogy a karakterek posztjai alapján gyűjtse-
nek információkat a karakterekről, készítsenek róluk profilt, majd a profil alapján válasszanak ki 2-2 kártyát a saját információs csomagjukból, és „küldjék” el a csapatoknak. A játékot alapos megbeszélés követi, ahol a tanár moderálása mellett az alábbi kérdések mentén zajlik a tapasztalatok megosztása, a megismert folyamat értelmezése, elhelyezése: Milyen szempontok alapján, hogyan válogatták a csapatok a szerepüknek megfelelő kártyákat (posztokat)? Milyen szempont maradt ki? Jól értette-e meg az Algoritmus, hogy milyen posztokat kedvelnek? Mit értett jól, mit rosszul, miért? Egyáltalán kicsoda az Algoritmus, és mit csinál?

A feladat közös megbeszélése lehetőséget kínál arra is, hogy a tanár a játékban megélt tapasztalatokra építve bevezesse az információs szűrőbuborék témakörét, illetve annak hatásáról, az információ- és hírfogyasztásban betöltött szerepéről beszélges-
sen a diákokkal.

A Drón programcsomagban a részletes óravázlatok mellett a tanárok megtalálják a foglalkozás megtartásához szükséges ösz-

szes segédletet: feladatlapokat, multimédiás anyagokat, kártyajátékokat. A program ingyenes letölthető a Televele Egyesület honlapjáról.

6. Záró gondolatok

Az elmúlt tíz évben az információs környezetben bekövetkezett változások a kritikai gondolkodás és az információfogyasztás tudatosságának egy magasabb szintjét követelik meg. A kritikai médiaműveltség, amely ötvözi a kritikai, a média és a digitális műveltség elemeit, ma már szerves része a médiatudatosságra nevelésnek. A kritikai médiaműveltség fejlesztése számos fejlesztési területre épül, komplex pedagógiai megközelítést igényel. Keretében helyet kap a hírfogyasztási attitűdök alakítása, a hírműveltség, a szűrési kompetenciák és a kritikai befogadás fejlesztésére, illetve az információáramlást befolyásoló piaci mechanizmusok és jelenségek oktatása. A tanulmányban bemutatott program az első magyar nyelvű oktatási csomag, amelynek célja a diákok álhírekkel szembeni felvértezése, a kritikai befogadás fejlesztése.

Irodalom:

- Aczél Petra 2017. Az álhír. Kommentár a jelenség értelmezéséhez. *Századvég*. 84: 5–25.
- Allcott, H. – Gentzkow, M. 2017. Social media and fake news in the 2016. *Election Journal of Economic Perspectives*. 31(2): 211–236.
- Buckingham, D. 2017. *Fake news: is media literacy the answer media education blog*. <https://davidbuckingham.net/2017/01/12/fake-news-is-media-literacy-the-answer/>
- Pariser, E. 2011. *The filter bubble: How the new personalized web is changing. What we read and how we think*. London: Penguin.
- Potter, W. J. 2004. *Theory of media literacy: a cognitive approach*. Thousand Oaks, Calif: SAGE Publications.
- Zimdars, M. 2016. *My 'fake news list' went viral. But made-up stories are only part of the problem*. https://www.washingtonpost.com/posteverything/wp/2016/11/18/my-fake-news-list-went-viral-but-made-up-stories-are-only-part-of-the-problem/?utm_term=.6f5cd01f0358
<http://www.opensources.co/>